Spomenica Valtazara Bogišića

o stogodišnjici njegove smrti, 24. apr. 2008. godine

Knjiga 2.

~

Uređivački odbor
Luka Breneselović, prof. dr Vladimir Čolović, dr Jovan Ćirić, prof. dr Predrag Dimitrijević i prof. dr Jovica Trkulja

~

Priredio
Luka Breneselović

Beograd
2011

Sadržaj

Knjiga 2.

Druga knjiga Spomenice 5

Deo 2. / Razdeo 2.
Prilozi pravno-dogmatski i drugi prilozi sa pretežnim pravnim značajem (nastavak)

Jan Peter Schmidt
Lehren aus der Neukodifizierung des brasilianischen Privatrechts 15

Bojan Spaić
Dva „čitanja“ člana 994 Opšteg imovinskog zakonika 37

Владимир Алексеевич Томсинов
Учение о правосознании в творческом наследии Ивана Александровича Ильина 69

Csaba Varga
Ideas of Order, Arrangements of Law: Morals, Customs and Practices in Legal Ordering 89

Stefano Vinci
Una regola per i ‘aglietta’ L’esercizio della professione forense durante il fascismo 119

Miloš Zdravković
Mesto pojma pravde u okviru Opšteg imovinskog zakonika 141

János Zlinszky
Unterricht des Ius publicum als Propedeuticum zum Öffentlichen Recht: Ein Handbuch – ein Versuch 157

Deo 3.
Prilozi o običajnom pravu i porodici

Szabina Bognár
Valtazar Bogišić's Programme on Collecting Legal Customs: it's Influence within Hungary 165

Albert Doja
Customary Laws, Folk Culture, and Social Lifeworlds: Albanian Studies in Critical Perspective 183

Камен Дончев
Обичайното право в българското село от освобождението на България от османска власт (1878) до 50-те години на XX век 201

Marija Draškić
Family Law Protection from Domestic Violence: Serbian Response to the Legal Consequences of the Disintegration of Families 227

Corinna Erckenbrecht
Person – Land – Eigentum: südslawisches, britisches und australisches Recht gegenüber indigenem Aboriginesrecht in Australien 233

Roy Garré
Il diritto consuetudinario otto-novecentesco fra nostalgia storicista e realtà codificatoria 281

Siegfried Gruber
Der Mehrfamilienhaushalt in Serbien in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts 295

Karl Kaser
Valtazar Bogišić als Familienforscher: Montenegrinische Familienstrukturen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts 313

Đurica Krstić
Bogišić kao inspiracija za anketu o pravnim običajima u 20. veku 329

Donato Martucci
'Secundum antiquos eorum mores et statuta' – Tradizione giuridica
e potere centrale in Albania (XIV sec. – XX sec.) 337

Ardian Ndreca
Die Isonomie im albanischen Gewohnheitsrecht 361

Светлана М. Толстая
Несколько русско–сербских параллелей из области
народного правосудия 383

Natascha Vittorelli
An "Other" of One's Own:
Pre-WWI South Slavic Academic Discourses on the zadruga 395

Jörn Westhoff
Lebendes Recht und Relikte des Ie-seido im modernen
japanischen Familienrecht 413

Deo 4.
Prilozi iz folkloristike i jezički prilozi

М. Е. Алексеев
О языковых особенностях лезгинского эпоса 'Шарвили' 431

Б. М. Атаев
Восточнокавказский языковой союз в историческом развитии:
задачи и перспективы ареальных исследований 437

Margaret H. Beissinger
Interlocking Oral Narrative Patterns in South Slavic Traditional Song:
A Comparative Reading of "Banović Strahinja" 443

Marta Bjeletić
Ni śetan ni savjetan 467

Milena Burić
Pravna terminologija u Bogišićevom zakoniku 471

Lidija Delić
Osobenost bugarštica: refleksi viteške etike i etikecije 513

Лилия Илиева
Не, защото ет ’от бога грехота, от хора срамота’
Нравствен императив в българската трафиция 533

Suzana Marjanić
Telurni simbolizam konavoskih vila: zapisi vilinskih pripovijedaka
Katine Casilari u Bogišićevoj zbirci 559

Davor Nikolić
Etimološke figure u bugaršćicama Bogišićeva zbornika
Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa 583

Boško Suvajdžić
O baladičnoj strukturi bugarštica 593

Dodatak

Bogišićeva pisma Karlu Kadlecu 605

Guido Hausmann
Valtazar Bogišić in Odessa 643

Imenik autora 653

Sažeci svih radova 657

Iz prepiske Bogišić – Kadlec

priredio Orsat Ligorio

U ovom se članku donosi deo prepiske koju su između 1894. i 1907. izmenili Valtazar Bogišić i Karel Kadlec (1865–1928), profesor i istoričar prava iz Praga.[1] Ta prepiska – sem što ukazuje na zajedničke interese koje su ova dvojica pravnika delili bilo po pitanju slovenske starine ili publicistike – ukazuje i na jedan drukčiji odnos među njima od onoga profesionalnog: naime, na privatni ili intimni odnos. Prema tome, ova prepiska svedoči kako o Bogišićevoj javnoj tako i njegovoj privatnoj ličnosti.

Pisma se čuvaju u Pragu, pod signaturom: »Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Archiv AV ČR, fond Karel Kadlec, karton 1, inv. č. (broj) 31«. Tamo ima ukupno 68 pisama, ali se od toga ovde donosi samo 43. Naime, u ovaj izbor nije ušao izvestan broj pisama na ruskome (njih 25), a razlozi su za to dvostruki. Najpre, to je neizvesnost staroga pravopisa ruskog (osobito po pitanju jerova), a onda i neizvesnost samoga Bogišićeva rukopisa. Ta pisma stoga ostaju da se prepišu i objave.[2]

1 O Kadlecu v. više: Bukmirović, V. 1919. „Prof. dr K. Kadlec: Jugoslavia". *Jugoslavenska njiva* 3, 255–256; Бобчевь, С. С. і Г. Данаиловь. 1926. „К. Кадлецъ". *Лѣтопис на Българската академия на науките* 7, 30–32; Kapras, J. 1928. „Za profesorem K. Kadlecem." *Sborník ved právních a státních* 28, 313–323; Rauscher, R. 1928. *Karel Kadlec: posmrtnaí vzpomíinka*. Bratislava. Deo Kadelcove prepiske tiskan je u: Jankowska, B. 1972. „Listy czeskie do E. Rygjera w sprawach teatru z lat 1891–1917." *Slavia Occidentalis* 30, 139–153.

2 To su pisma pod ovim datumima: 25. III 1901, 16. IV 1901, 29. IV 1901, 25. I 1902, 31. I 1902, 10. II 1902, 12. V 1902, 22. VI 1902, 02. VIII 1902, 08. VIII 1902, 15. XI 1902, 15–28. XII 1902, 11. I 1903, 10. III 1903, 14. IV 1903, 02. II 1904, 18. II 1904, 05. III 1904, 06. III 1904, 20. V 1904, 09. III 1906, 29. IV 1906, 18. V 1906, 08. VII 1906, 01. XI 1906, 04. III 1907, jedno *sine dato.*

Da se na svet objavi cela Bogišićeva prepiska,[3] po obimu bi dosenugla, ako ne i pretekla, velika tri toma prepiske Iva Vojnovića – najveće dosad u nas objavljene prepiske. Znakovito je međutim, a osobito za dubrovačka posla, da su i Vojnović i Bogišić *de facto* vršnjaci i svedoci istoga vremena, a to je vreme ključno – ako mi sada bude dozvoljeno da sem o prepisci kažem i koju reč *pro domo sua* – za Dubrovnik i istoriju našega jezika.

Naime, da je Bogišić našega jezika bio svestan, i to onoliko koliko i ma koji drugi književnik, to on i sam na mnogo mesta kaže. Ali uporedi mesto iz jednoga od pisama Kadlecu (br. 5): »Onda se već govorilo i pisalo da se u imovinskom zakoniku prvi put javlja, u Srbâ i Hrvatâ, *pravi narodni* jezik u znanstvenoj, a neki dodavahu i elegantnoj formi kakve u dotadašnjim zakonima nije bivalo. Ali pošto u estetičnom svijetu nema granica, sastavilac se zakonika postarao da u novome izdanju, gdje je god bilo moguće i u koliko je bilo moguće, usavrši zakonikov *jezik,* osobito u pogledu razumljivosti«.

Ja ne mislim da bi se Bogišićev jezik trebao proučiti zato se pedantnom inspekcijom tu i tamo otkrije kakvo kolebanje – koje se pre konačne normalizacije u vidu Brozova pravopisa iz 1892. i Maretićeve gramatike iz 1899. ionako i očekuje – nego zato da se konačno uradi nešto i za stilistiku toga našeg jezika, a koja od konca XIX veka upravo čami u podrumima lingvističkih radionica. Štaviše, ja mislim da bi ovo trebalo da su uradi baš s tim ciljem da se osvetle jezični uzori i prakse onoga vremena: Bogišića, Vojnovića, Meda Pucića i drugih pisaca koncem ove velike epohe u dubrovačkoj istoriji i književnosti.

U međuvremenu se nadajmo da će ova prepiska s Kadlecom potvrditi ono što o Bogišiću ionako svi znamo: pronicav um, golemu erudiciju i nezapamćenu naučnu akribiju.

*

Z korespondence Bogišić – Kadlec

V článku je vůbec poprvé uveřejněna část korespondence mezi Valtazarem Bogišićem a známým českým právníkem a historikem Karlem Kadlecem. Jedná se o 41 dopisů, které Bogišić let 1889–1907 Kadlecovi zaslal. Korespondence je uchovávána v Masarykově ústavu AV ČR pod signaturou „Karel Kadlec, karton 1, inv. č. 31“ a obsahuje celkem 68 dopisů adresovaných Kadlecovi.

3 Deo je Bogišićeve prepiske dosad objavljen u: Nedeljković, B. M. 1968. Prepiska Stojana Novakovića i Valtazara Bogišića. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda XXV i Novak, V. 1960. Valtazar Bogišić i Franjo Rački: Prepiska (1866–1893). Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda XXVIII. Poredi i manje priloge: Čepulo, D. 2001. „Pisma Sir Henryja S. Mainea i Sir Fredericka Pollocka Baltazaru Bogišiću“. Dubrovnik, 12, II, 161–171 i Vukmirović, V. M. 1967. Prepiska Valtazar Bogišić – Antun Fabris. Beograd: Kultura.

1.

Дубровник 27[4] фебруара 1894.

Многопоштовани господине,

На основу Вашег цијењеног писма од 19. овога мјесеца част ми је послати Вам с данашњом поштом у два препоручена пакета ове књиге:

1 Црногорски законик у француском пријеводу,

2. d – d. у њемачком пријеводу,

3. Француски пријевод Студије Dickela o црногорскоме Законику; и

4. Моје старо дијелце (т.ј. прву свеску; више није ни изашло): Pisani zakoni na slovenskom jugu.

То је све што *овдје* имам; – од осталога што још имам послаћу Вам из Париза.

Нечудите се што Вам пошиљем оба пријевода законика. То чиним за то што оба имају доста добре *предīговоре* који један другога попуњају. Трећи пријевод шпањолски, од Г. Густава La Iglesia, који изађе у Мадриду, нема оригинална *ūредīовора*, него је преведена моја франц. брошура: »apropos de code civil de Montenegro« itd. коју ћу Вам такође послати из Париза.

Ја за који дан крећем пут Париза, – али мислим да прије половине марта нећу онамо доћи јер ћу се заустављати на путу.

Кад видите Г. проф. Челаковскога молим Вас да га срдачно поздравите од моје стране.

Међутим будите ми здраво и весело

С одличним поштовањем,
В. Богишић
Paris, 71. rue des Saints Pères

Гдје научисте тако савршено српски?

4 Prepravljeno sa 28.

2.

Цетиње 27 Септ. 1894.

Многопоштовани Господине Докторе,

Велика Вам хвала на Вашој прекрасној расправи »Několik kapitol z oboru slovanského práva«.

Расправа предпоставља[?] опширна студија на овоме важноме, пространоме али доста занемареноме пољу.

Дај Боже да ваша лијепа радња привуче по којега млађега радника нашему предмету!

Понављајући своју благодарност остајем с поздравом и потпуним

поштовањем Ваш

В. Богишић

3.

Pariz, 71 rue des Saints Pères
24 februara 1898.

Velecijenjeni Gospodine Doktore,

Nedavno dogje k meni jedan Gospodin rodom iz Češke, kome pokazah moju zbirku juridičko-symboličkih predmetâ. Gledajući razna žezla i štapove reče mi da ne bi bilo teško još i danas naći u Češkoj *palicu i td.* kao znak *sudačke (richtařske) vlasti*. Ja sam pred 5–6 godinâ sám vidio njekoliko takih palicâ u Plzenskom gradskom muzeju.

Veoma bi ste me obvezali, kad biste htjeli raspitati te mi saopćiti: 1. može li se doista nabaviti koja od takih *palica i td.* (od drva, od slame i td.); 2. koja bi cijena otprilike bila pojedinim komadima?

Očekujući Vaš odgovor na ova dva pitanja, molim Vas, mnogocijenjeni Gospodine Doktore, da oprostite na dosadi, i da izvolite primiti moj iskreni pozdrav s osobitim poštovanjem.

V. Bogišić

4.

Pariz 29 marta 1898.

Mnogocijenjeni Gospodine Doktore,

Primio sam u svoje vrijeme Vašu prekrasnu raspravu: »Njekoliko glavâ iz historije prava« za koju Vam u znak *blagodarnosti* poslah, po ovdješnjem običaju, svoju vizitnu kartu.

Danas Vam šaljem *u zamjenu* te Vaše lijepe knjige, svoju, t.j. egzemplar novoga oficijelnog izdanja Crn. Imov. Zakonika koje je bilo proglašeno 7/19 tekućeg marta. Ovom prilikom treba da Vam zahvalim i za ljubazan način kojim ste svakom prilikom, a osobito u gore pomenutom spisu, govorili o mojim radovima.

Znajući, po tome, koliko se Vi ozbiljno bavite slovenskim pravom i pratite pažljivo sve što se pojavlja na tome polju, bilo bi mi veoma milo kad bi ste, ako će i sa njekoliko redaka, objavili češkim stručnim ljudima, pojavu i ovoga novoga izdanja zakonika koji je inače dosta poznat u Češkoj.

Značaj ovoga izdanja, koje je preduzeto upravo zato što je prvo iscrpeno, najbolje će vam se pokazati u Knjaževskom Ukazu o postavljanju ili promulgaciji novoga izdanja od 14 januara koje je štampano pred početkom Zakonikova teksta (str. vii–x). Iz toga će te Ukaza vidjeti da je Zakonik i u novome izdanju onaj *isti* što je i u prvome, da je ostala *netaknuta* čak i vanjska forma.

U tome, ja Vam mogu saopćiti ovo dvoje:

1. Da članaka modifikovanih ima samo malo više od trideset, – ali da se preinake, uvećini njih, tiču samo više podregjenih dijelova.
2. Da su preinake ili modifikacije činjene, gdje je god *moguće i potrebno* bilo, u smislu *običnog [običajnog] prava*: nastojanje koje je, kako znate, u prvome izdanju imalo značenje *načela*.

Za modifikacije u smislu običnog prava može služiti primjerom članak 690 uporedjen sa istim člankom 690 u prvome izdanju.

Za manji prikaz dosta je i ovo, – a kad bi ste imali volje i vremena da napišete što opširnije, ja ću označiti i druge članke koji su u smislu *običaja* bili podvrgnuti modifikaciji u ovome novome izdanju, *čim mi tu svoju želju javite*.

Megjutim izvolite primiti, velecijenjeni Gospodine, uvjerenje moje iskrene odanosti

na službu pripravni
V. Bogišić

P.S. Blagodarim Vam što se promučiste iziskivanjem sudačke palice. Mislim samo, da ih nikakav muzej neće htjeti ustupiti, – muzej bi mogao kazati samo gdje se može nabaviti, jer muzejima često nude takih stvari na kupovinu.

5.
[dodatak nekog pisma, sine dato]

Već je u prvome pismu rečeno, da ukaz od 14 Januara 1898 g. kojim se *postavlja* novo izdanje Zakonika, u koji je uvršten taj ukaz pred početkom teksta, najbolje crta karakter ovoga novoga izdanja. Treba dakle da se taj ukaz uvrsti doslovno u vaš sastavak.

Čini mi se da je na istome mjestu kazano da članci koji su u novome izdanju manje ili više modifikovani u *sadržaju,* prelaze tridesetinu, ali ne dopiru do *četiri* desetka. K tome treba još dodati da ih je najviše u kojima se *sporedna* naregjenja preinačuju; – članci koji bi posve pretopljeni bili, nema ih više od 4 ili 5. Ovo se razumije o izmjenama koje manje ili više preinačuju pravilo o njegovu *sadržaju.* Naprotiv, članci u kojima su izmjene u jeziku i stilu, koje smisao nimalo ne preinačuju, mnogobrojniji su – ali se i ovdje promjene ograničuju na kakvu riječ ili kratku izreku.

Kao što je bilo dosta odobravanja i pohvale još u prvome izdanju načelima, sistemi, metodu i t.d. odnosno *sadržaja* zakonikova, isto je tako bilo odobravanja i odnosno forme, t. j. jezika i stila. Onda se već govorilo i pisalo da se u imovinskom zakoniku prvi put javlja, u Srbâ i Hrvatâ, *pravi narodni* jezik u znanstvenoj, a neki dodavahu i elegantnoj formi kakve u dotadašnjim zakonima nije bivalo. Ali pošto u estetičnom svijetu nema granica, sastavilac se zakonika postarao da u novome[5] izdanju, gdje je god bilo moguće i u koliko je bilo moguće, usavrši zakonikov *jezik,* osobito u pogledu razumljivosti. Ovdje spadaju i tehnički termini koji su bili po osobitim načelima traženi i dobiveni. Što se termina tiče oni su ostali bez promjene u novome izdanju. Izmegju njekoliko stotina terminâ tek je *jedan jedini* podvržen preinaci u ovome izdanju,

5 Precrtano: drugome.

a to je *evictio.* Ova se uredba [institucija] u izdanju od 1888. g. zove *potražni oduzam,* – a u sadašnjem je ukinut adjektiv te ostade imenica: *oduzam.*

Nego pregjimo sa forme na važniju stranu predmeta, t. j. na *sadržaj.* Ali, kako bi nas govor o cijelome predmetu odveo predaleko, red nam je ograničiti se sa njekolicinom opazaka o uredbama [institucijama] i pravilima u kojima glavnu ulogu igra *običajno* pravo. U ostalom, kako je ovaj elemenat u tako opširnu obimu uveden bio tek u crnogorski imov. Zakonik, biva da je ta strana i do sada pritezala na se najviše pažnje[6] i jevropskog pravništva u opće, i slovenskog napose. Ali govoreći i o tome treba nam se opet ograničiti, zbog prostora. Mi ćemo dakle baciti bijegli [cijegli?] pogled tek na dvije važnije ustanove osnovane na *narodnom običaju,* a to su: *pravo preče kupnje megju bližikom* i td. i *domaća zajednica.*

Uredba prava preče kupnje ocrtana je u prvome izdanju (čl. 47–64) tek u glavnim potezima; sporedne su odredbe, njihova potreba ili nepotreba, ostavljene bilo da ih ocrta najprije *živa praktika,* pa tek tada, zgodnom prilikom, ako trebalo bude, da se i pismeno utvrde. I doista u novome izdanju uvedene preinake koje se tiču najviše sekundarnih odredaba o vršenju prava preče kupnje, imaju dakle više karakter postupnički, a[7] uregjene su, naravno, na osnovi desetogodišnjeg iskustva. Preinake se nalaze najviše u čl. 49, 50, 53–55 i 60. Dva slijedeća članka 61 i 62, koji su osobite važnosti sa socialno-ekonomnog gledišta, usavršavani su samo stilistički, sadržaj im nije taknut. Članak 64 kojim se svršava ovaj podrazdio, dobio je u novome izdanju cijelu posljednju aliniju koja je crpena iz čistog *narodnog običaja.*

Rečeno je naviše da se i velevažna uredba *„domaće zajednice"* još u prvašnjem izdanju osnivala na običajnom pravu. Ali kako se nije htjelo kodifikovati nego samo tako zvana *externa* (t. j. ona pravila familjneg prava koja najviše interesuju svijet vankućni), ovdje je uzakonjenje već u prvom izdanju bilo potpunije. I doista u drugom izdanju nije bilo nikakve potrebe ni dopunâ ni izmjena u familjnim pravilima, jer je praktika pokazala da su *savršeni.* Samo u jednoj jedinoj točki novo je izdanje donijelo dosta krupnu preinaku. U prvom je izdanju čl. 690 bio otišao tragom zapadnih zakonikâ te, protiv starog običaja, ograničio ženu tim što je raspolaganje svojim imetkom učinio zavisnim, u većini slučajeva, od muževlje privole. Zakonik crnogorski nije otišao tako daleko kao što su zapadni zakonici u ograničenju slobode ženine u raspolaganju svojom osobinom, ali je opet to bilo protiv dotanjeg običaja, koga se sastavilac inače tvrdo držao pri izradbi zakonika. U drugome je izdanju ovaj članak (690) posve preinačen; u novoj je redakciji opet vaspostavljen *stari narodni običaj* koji daje potpunu slobodu raspolaganja

6 Ovde stoji precrtano: sa strane.

7 Precrtano: učinjen.

udatoj ženi. Ostao je samo jedan trag pregjašnjeg ograničenja, a to je u darivanju. Kad žena hoće da ***dariva,*** *inter vivos,* za živa muža, treba da na to muž pristane da bi dar bio zakonit, osim običnih sitnica gdje ne treba njegove privole. Ovaj je izuzetak trebalo ostaviti u snazi već zbog pravničke dosljednosti; – u čl. 483 zabranjuje se ženi, izuzam [ili stoji: izuzev?] obične sitnice, *primati* darove bez muževa pristajanja, tim je više trebalo postaviti taj uslov za *davanje* darova. U ostalom, u istome članku, odregjeni su načini protiv svake samovolje muževlje i za ovaj osobiti slučaj.

Dodati nam je da je običaj slobode ženina raspolaganja opstojao i u Srbiji, dok zakonik od 1844 god., povodeći se za austrijskim, nije ograničio tu slobodu; ograničenje koje i danas postoji. Naprotiv, u ruskome *svodu* zakonâ uzakonjena je sloboda ženina raspolaganja koja se po svoj prilici nahodila u stara vremena u svijeh Slovenâ.

Osim navedena dva članka (čl. 64 i 690) ima još članaka koji su u drugome izdanju bili preinačeni u smislu običaja. Tako napr. čl. 74 dobiva novu aliniju u koji je uvršteno jedno lovačko običajno pravilo; – čl. 316 naregjuje da se u izvjestnom slučaju treba vladati po pravilu običaja; – posljednji članak (328) glave o ugovorima o životinji postavlja na vid osobiti zakon [pravilo] za sve ostale nekodifikovane ugovore o životinji, a dotle, naregjuje da se treba vladati po postojećim običajima.

Nije možda izlišno opaziti na ovome mjestu, gdje se govori tako opširno o običajnome pravu, da bi se prevario svak ko bi pomislio da ova naklonost sastavioca crnog. Zakonika dolazi od kakva jednostranog pristrastja k formi nepisanog prava. Ona dohodi otuda što je on, u saglasju s najstrožijom današnjom naukom, uvjeren da pravilo običaja, kao organička tvorevina *u opće,* najbolje odgovara narodnom pravnom ubjegjenju i potrebama narodnog društvenog života.

Ali naš sastavilac dok opazi da je neko pravilo običaja izgubilo rečeno svojstvo, da je postalo kao neki suhi preživak (survivance, Überlebsel) te ga treba zamijeniti drugim, on se nimalo ne usteže to učiniti, pa novo pravilo bilo ma koga drago porekla. Tako napr. već u prvašnjem izdanju zakonika, mjesto srpske i opće slovenske uredbe [ustanove] *svoda,* sastavilac usvaja pravila rimske *reivindicatio* (č. 97–101), pri čemu se ne zaboravlja ni *Publiciana* (čl. 102).

I članak 176 još u prvom izdanju ode putem protivnim običaju u pitanju odgovornosti za štetu koja se slučajem dogodi založenoj stvari. Ipak, u tome izdanju, za *založeno oružje* ostade *pravilo običaja* kao izuzetak. Novo izdanje uništava i ovaj ostatak starog običnog [običajnog] prava nahodeći po svoj prilici da više ne odgovara nikakvoj sadašnjoj potrebi.

Iz ovijeh je primjera očevidno, da su načela koja je slijedio sastavilac zakonika u prvome izdanju bila mjerodavna i pri izradbi novoga, da je i metoda izvršenja rada[?] onaj isti i td. Jasno je dakle da proslavljeno zakonodavno djelo koje se pojavilo 1888. g. usavršuje se ovim novim izdanjem, ali se u ničem bitnom ne mijenja; ovo je ono *isto istovetno* djelo, koje bi Tribonijan nazvao *Codex repetitae praelectionis.* Ovo „novo čitanje" ipak prevashodi prvo izdanje time, što prvo, pored svijeh pohvala i odobravanja ona nijesu polazila nego od *teoretičara.* Novo je izdanje prošlo kroz vatru praktike koja pokazuje da pohvale teoretičara ovome zakonodavnome djelu nijesu bile preuveličene.

*

Da je zakonik imao 4 prijevoda (njemački, francuski, španjski i talijanski) naćete u dopisu „Nord-a". A glavnije o bibliografiji crn. Zakonika naćete u francuskom prijevodu. U ostalom, neznajući imate li francuski prijevod zakonika šaljem Vam *sans bande* jednu svesku od Dictionnaire des Folkloristes gdje na str. 54–56. naći ćete cijeli *gotovo* spisak članaka koji izagjoše o zakoniku.

*

Mislim da ipak osim onih članaka koji su ovdje navedeni kao preinačeni drugi Vam ne trebaju – ali ako bi ste zaželjeli imati spisak svijeh ostalijeh, izvolite pisati, poslaću Vam ga.

6.

Pariz 25 aprila 1898

Mnogocijenjeni Gospodine Doktore,

Vaše ljubazno pismo dobih u Madridu nahodeći se o uskrsnim praznicima na putu po Španjskoj. S puta se povratih tek prekojučer, te spiješim da zadovoljim želji vašoj izraženoj u pomenutome pismu.

Ovdje uložene šaljem Vam opaske koje tražite, koje kad obradite, mogu dati priličan članak. Da bude potpuniji, šaljem Vam ovdje uložen i dopis sa Cetinja o proglasu novoga izdanja; u njemu možete naći podataka dosta upotrebljivih za Vaš sastavak. Osim toga, kako imate staro i novo izdanje zakonika vi možete verifikovati sve što vam se saopćava te prema tome dopuniti ili popraviti što nagjete da treba.

Milo mi je što mi kažete da pripravljate studiju o zadruzi u Slovena u opće, te da Vam novo izdanje, a i moje opaske, mogu u tome poslužiti. Ja bih Vas ipak molio da, *prije svega*, napišete članak za časopise, da bi se češko pravništvo obavijestilo *čim skorije* o karakteru novoga izdanja Zakonika, koji mu je već poznat u njegovu prvome izdanju.

Što god napišete, molim Vas da mi izvolite poslati najmanje *dva* egzemplara od broja onoga časopisa u kome bude izašao vaš sastavak.

Veoma sam rad što mi nabaviste *richtarsku* palicu. Izvolite je bez oklijevanja poslati na moju adresu u Pariz. Možete je poslati *per Nachnahme* ili mi pisati naprijed koliko je *poštarina*, pa ću narediti da Vam se odmah plati.

Ako bi trebali kakve podatke za Vaš usporedni rad o slovenskoj zadruzi, ja ću, ukoliko ih imao budem, saopćiti Vam ih pošto mi ih zaištete.

A sada izvolite, veleučeni Gospodine Doktore, primiti uvjerenje moje iskrene odanosti.

V. Bogišić

P. S. Molim da moje prezime ne pišete, kao što piše dopisnik *Nord*-a francuskom transkripcijom, nego onako kako ja pišem srpsko-hrvatskim novim pravopisom. Meni nije stàlo što će ga inorodci krivo izgovarati.

7.

Pariz 5 maja 1898

Mnogocijenjeni Gospodine Doktore,

Primio sam jučer poslanu mi *palicu,* i velika Vam hvala što učiniste, te imam sada i taj znak u zbirci mojoj pravnih simbolâ.

Danas pak primih pismo vaše i vidim da je cijeloga troška *dvanaest* forinata. Ja odoh na poštu da Vam i to pošaljem te da se taj račun odmah namiri; – ali mi poštari činjahu svakojakih teškoća, jer cijena forinte (?) često skače ili pada, pa ne čine se *ovdje* redukciju nego tamo, i tako ne znadu po kome će tarifu udariti svaku forintu. Najposlije se saglasismo da pošaljem 25 franaka i 50 cent. što i učinih.

Ako Vam tamo za tu sumu dadu štogod manje, što ne mislim, molim da mi pišete da Vam naknadim nedostatak.

Ja ne znam radšta vaš članak mora čekati dovršetak knjige Vaše o zadruzi; – u Zakoniku, zadruga ne zauzimlje više od *2 ili 3 desetka* članaka, a svijeh je članaka *preko tisuće!* Jedno se može ocijeniti u jednome pravcu, a drugo u posve različnom, šta više i u protivnom.

Nego pošto vi tako odlučiste imaćete za to svoje uzroke, koje ja nemam prava istraživati; – pa prema tome i radite.

Megjutim, ostajem s pozdavom i poštovanjem odličnim

V. Bogišić

P. S. Opet Vam velika hvala za palicu!

8.

Pariz 18 jula 1898.

Mnogocijenjeni Gospodine Doktore,

Nazad tri dni primih vaše ljubazno pismo od 14, i veoma sam Vam obvezan za čast koju mi učiniste, posvetom vašega djela. Velika Vam hvala!

Pišete mi da ste mi poslali knjigu ujedno sa pismom, – ali ja je do sada nijesam primio. Nije li kakogod ostala na tamošnjoj pošti? Molim Vas, pogledajte, jer bi je sad pročitao kad do koji dan odem na vode.

Pitao sam moga listonošu, ali mi reče da nije ništa došlo; – da nijeste u hitnji pogriješili u adresi? Moja je adresa vazda ista: » 71 rue des Saints-Perès « pa baš i kad sam odsutan iz Pariza, jer znadu vazda gdje sam, pa mi šalju štogod dogje na moju adresu.

Ponavljajući svoju blagodarnost najtoplije, ostajem s iskrenim pozdravom i poštovanjem

Vam odani
V. Bogišić

9.

Pariz 18 jula 1898.
u podne

Mnogopoštovani Gospodine Doktore,

Pred jedno po ure otpremih Vam pismo kojim Vam blagodarim na velikoj časti koju mi učiniste posvetivši mi svoje djelo o Zadruzi u Slovena! Ujedno s tim, nepromisliv (nepromislio?) da je Vaša knjiga mogla biti poslana željeznicom, kazah Vam, kao čudeći se, kako knjiga otpremljena ujedno s pismom nije ujedno s ovim i prispjela!

Tek što otpremih pismo, javlja se željeznički raznosač te mi donosi i Vaše djelo. Prelistavši ga vidim s velikim udovoljstvom kako je djelo Vaše umno zasnovano, – a uvjeren sam da je, u granicam njegovim, izvrsno i izvedeno. Kad do koji dan budem na vodama čitat ću ga s pažnjom i nasladom, i, kako vremena bude, postaraću se da Vam kažem svoje iskreno mišljenje i *a posteriori*.

Megjutim žalim sto ste se zamučili to dali tako bogato povezati poslatu mi na dar knjigu. Ta ja i ovako ne znam kako da Vam pristojno zahvalim!

Ovaj će Vam rád učiniti veliku čast, jer je osnovan na široko, te nije zaboravljen, ukoliko za sada suditi mogu, nikakav važniji izvor. A to je veoma važno!

Ponavljajući i opet svoju blagodarnost za učinjenu mi čast, izvolite primiti, veleučeni Gospodine Doktore, izraz mog najvišeg poštovanja ujedno sa srdačnim pozdravom

Vaš
Vam iskreno odani
V. Bogišić

10.

Air-les Bains 5 augusta 1898

Mnogocijenjeni Gospodine,

Upotrijebih vrijeme moga liječenja ovdje u Air-u, te pročitah dosta pažljivo, i to od početka do završetka, Vaše lijepo djelo o zadruzi u Slovenâ. Sad mu još bolje uvidjeh važnost te sam ràd što Vam mogu čestitati najiskrenije za Vaš rád. Vi ste prvi, u komparativnom izučenju ove uredbe, upotrijebili u relativnoj potpunosti izvore predmeta, i s Vašim prostranim znanjem jezikâ, savladali ogromni

materijao, izbjegnuv u mnogome jednostranost, kojom se u takim radovima najviše griješi. Nema sumnje, da ako nastavite ovakim načinom Vaše radove na ovome polju vi ćete zauzeti odlično mjesto u slovenskoj pravnoj historiografji. I sada pošto podublje zagledah u vaš rád, moja se blagodarnost znatno umnaža za čast koju mi učiniste posvetiv mi Vaše lijepo djelo.

Ali uprav zato što ja tako visoko cijenim pravac Vašega rada, veoma bih želio saopćiti Vam moje opaske o njekim zaključcima Vašim koje primijetih pri čitanju, a koji se ne slažu sa onima koje bih ja učinio. Ali nemam, žalibože, za sada ni vremena, a ni načina (veoma sam daleko od svoje biblioteke) baviti se pismeno tim opaskama. Ne preostaje dakle nego pričekati dok se ako Bog da sastanemo, da Vam ih naustice saopćim, te da čujem i vaše contre-opaske.

Megjutim, izvolite mnogo cijenjeni i mili Gospodine, primiti moj iskreni pozdrav s odličnim poštovanjem

Vaš
Vaš srdačno odani
V. Bogišić

P. S. Ako doskora izdate Vaš prikaz drugoga izdanja Zakonika izvolite poslati mi jedan ili dva egzemplara časopisa u kome izagje, na moju običnu parišku adresu, ili u Dubrovnik, kud ću do dva-tri dni krenuti.

11.

Dubrovnik 8 Sept 1898

Velecijenjeni Gospodine,

Primih ovdje pismo vaše od 31 augusta i zanj Vam blagodarim u velike. Zahvaljujem i za članak pripravljeni za *Osvětu*. Nije nikakve hitnje; stvar može čekati – bolje je, i po mome mišljenju, da se počeka neko vrijeme a da se opet štampa u časopisu koji ima ugleda, kao što je Osvěta. Kad izagje molim da se potrudite poslati mi bar dva egzemplara onoga broja u kome štampan bude. Ovdje je Prof. Jireček iz Beča. Pokzah mu Vaš rad, te se njemu veoma mili.

Ostajem s osobitim poštovanjem i s prijateljskim pozdravom

Vam odani
V. Bogišić

12.

Pariz, 71 rue des Saints-Pères
22 aprila 1899.

Mnogocijenjeni Gospodine,

Ima više od tri mjeseca danâ da me je g. Niederle bio zamolio da mu za njegov časopis „Věstník Slovankych Starožitností“ napišem članak o vašoj izvrsnoj knjizi o zadruzi u Slovenâ. Iako ja gotovo nikakve kritike ni ocjene ne pišem, ipak zbog *vas* i *knjige*, čiji me predmet osobito zanima, obećah da ću napisati.

Megjutim zaokupiše me silni poslovi i na članak nijesam mogao ni misliti. Tek sad pošto se oslobodih službenog položaja i posvršavah njeke domaće poslove, nadam se da ću se moći i tim pozabaviti, – već pobacah, što više, glavnije misli na papir, te se nadam, ako ne nadogju nove zapreke, da bi članak mogao doskora biti gotov.

Nego, i kad gotov bude evo poteškoćâ,

1. G. Niederle želio je imati članak do izvjesnog roka, a taj je rok već *prošao*.
2. On je želio da članak bude *kratak,* možda 2–3 stranice, – a ja mislim da će imati okolo 7 ili *8* štampanih stranicâ.
3. On bi želio da bude pisan francuski, – a meni se neće u *slovenske* časopise pisati *neslovenskim* jezikom. Ja bi dakle članak napisao srpsko-hrvatski *latinicom*.

Progovorite, molim vas sa g. Niederle i vidjite može li biti govora o tome da *ovako dug* članak izagje u njegovu časopisu, *i kad,* od prilike, – pa mi pišite. Meni [bi] *najmilije* bilo kad bi se našao način da se štampa u časopisu g. Niederle jer mi je on *prvi* i učinio predlog, – ali ako nije moguće, tad mi izvolite kazati u kome bi se drugom češkom časopisu mogao štampati.

Ali svemu tome treba da dodam još i ovo: Ja ću iz ovoga članka napraviti *francuski* izvod, a možda i prijevod, pa ću ga dati kakom pariskom časopisu. Osim toga, ja ću članak dati da se prepiše i *ćirilicom* pa dati da se štampa u kakom srpskom časopisu, jer za Srbe i ima uprav najviše interesa raspravljanje o zadruzi i svega što se te ustanove tiče. Razumije se, da je ovo za vas *bolje* jer se tim poznavanje vašeg djela rasprostranjuje, – ali treba da i o ovome progovorite s g. Niderle-om.

Pošto se razgovorite i zaključite o svijem ovijem pitanjima, izvolite mi pisati bez odgagjanja, da se znadem vladati.

Treba mi biografija g. Roude, profesora i dvorskog savjetnika; veoma bi ste me obvezali kad bi ste mi je našli i poslali. Što bude podrobnija, tim bolje. Samo da je od njega ne tražite! Trošak, na moj račun!

Još dvije riječi.

Ja sam ovdje govorio o vašoj knjizi, i lako bi mi bilo naći časopis u kome bi se *francuski prevod* njen štampao. Bi li ste je mogli vi tamo dati prevesti, – ali tako da se štampati može. Vi znate da Francuzi do stila drže mnogo.

Odgovorite, molim, o ovome.

Očekujući skori Vaš odgovor, ostajem s prijateljskim pozdravom

Vaš
V. Bogišić

13.

Pariz, 71 rue des Saints Près
4 maja 1899.

Mnogocijenjeni Gospodine,

Prije svega dopustite da Vam čestitam na docenturi. Pošto vi ne možete imati konkurenta na tu katedru, nadam se da će se skoro docentura promijeniti u štogod definitivnije. Quod felix faustumque sit!

Što se tiče tekstova statutâ dalmatinskog primorja, nabaviti ih je nemoguće običnim putem. Ja sam nazad 30 godina pravio kollekciju tijeh statuta, ali sam više muke i troška vidio dok sam ih nabavio, nego za sve tekstove ruskih, čeških i poljskih starijih zakona. Ja sam nazad 30 godina bio kupio štampani statut kotorski za 30 fior. pa, u prevoženju moje biblioteke, nekako se izgubio; – ja sam poslije toga bio možda 20 puta u Kotoru, nudio sam 50 fior. i nijesam ga mogao naći. Sreća da imam rukopis koji je stariji od štampanog statuta, ali je žalibože nepotpun. Ne ostaje dakle nego ih *prepisivati,* kao što sam i ja radio, kad nijesam mogao naći štampani egzemplar!

Moj članak napreduje prilično, – ali svaki dan navaljuju na me drugi poslovi koji mi ne dopuštaju njime se baviti. Pored svega toga, on će do nedugog vremena biti gotov, nadam se. Za ćirilski egzemplar članka, mislim, ne će biti teško uvrstiti primjedbu, da je članak napisan za *Věstnik* g. Niederle[a] pa je dopuštenjem izdan i u srpskom časopisu na toj osnovi, što se predmet tiče jedne žive[8] srpske institucije.

8 Ova reč je naknadno dodata.

Molim Vas da mi izvolite naći jednoga knjižara češkog u Pragu komu bi mogao naručivati djela koja trebam. Svud imam svoga knjižara, pa i u Londonu, a u Pragu ga nemam. Stid! Imao sam nekad i jednog velikog rusofila na Ferdinandově třidě, ali je, čini mi se, ostavio knjižarstvo. S njime sam dopisiva[o] ruski. Ali onaj koga mi nagjete dosta je da razumije što mu pišem *srpskohrvatski* ili *francuski* (njemački znam da u vas nije popularno), – a on meni neka odgovara *češki*.

Bilo bi mi milo kad bih svaka 5–6 mjeseca mogao račune namirivati, jer Bankir[9] neće da se trudi za sasvim male svote. U ostalom mogu plaćati i svaki put, ali tada nek mi naznači ovdje knjižara svoga dopisnika kome bi mogao plaćati za poslane mi knjige. Ovdje ima knjižar *Le soudier* koji mi je susjed i koji je u svezi sa njekojim praškim knjižarama, ali ne znam s kojima. Šiljati novce za knjige po pošti veoma je dangubno, i više volim ne imati neku knjigu nego je plaćati poštanskim putem.

Ako nagjete knjižaru s kojom mogu stupiti u svezu naručite joj da me predbroji na *Slovanský Přehled* koji izdaje Šimaček. Ovaj Šimaček čini mi se da je više nakladnik-izdavač, negoli pravi knjižar.

Izvolite poslati mi račun o trošku za *Památník* koji mi onomadne poslaste.

Blagodarim za darovane mi vaše brošure.
I budete zdravo i veselo!

Vaš
Vam odani
V. Bogišić

14.

Pariz 28 maja 1889 [1899!]

Mnogocijenjeni Gospodine,

Članak je za *Věstnik* gotov; – ali sam riješio isključiti neke stvari koje nijesu u neposrednoj svezi s Vašim djelom. Tako će članak spasti na 2/3 od onoga što je bio i mislim da sada neće prijeći 5–6 štampanih stranicâ. U prvoj polovini juna poslaću ga g. Niderle-u. Vi ga pročitajte prije neg se štampa i mislim da će to biti dovoljno. Nego kako ja *nikad* (i to iz principa) ne pišem referate, lako

9 Prepravljeno od: boankir.

može biti da sam štogod netačno shvatio ili izrazio; – ako što takoga nagjete javite mi, molim Vas, *na vrijeme*.

Primio sam Slovanský Přehled od Topiča. Hvala Vam. Ako progjete mimo njegovu knjižaru izvolite mu kazati, jer mu nijesam pisao. Veoma sam Vam blagodaran za Vašu namjeru potruditi se oko moje biografije. Ali za sada ne mogu da nagjem vremena da Vam pošaljem materijale koje mi tražite. U ostalom, nije velike hitnje taj posao, jer biografija i biografskih crtica o mojoj malenkosti ima već više od 30 komada. Ima ih i češki pisanih. Osim Otto-va Slovnika ima jedna biografija sa slikom u »Světozoru« (ili u Zlatoj Prahi?) što je pred 12–13 godina napisao prijatelj Konst. Jireček. O tome dakle drugi put.

Po Vašoj želji šaljem Vam njeke moje brošurice *ukoliko* mi još ostaje više od jednoga egzemplara: »Statut de Raguse« uprav je posljednji slobodni egzemplar.[10] Brošurama pravnim pridodah i njeke spise *proste historije* koje me prilike nagnaše da ih sastavim. Žalim što mi ne ostaje više slobodna egzemplara od Zbornika dokumenata o uroti Zrinsko–Frangipansko–Nadaždijevoj. Osim toga dodah i njeke odzive o Zakoniku u koliko ih imadijah u više od jednoga primjerka: od Shakova prijevoda njemačkog šaljem Vam takogje jedan primjerak jer ih imadijah dva a njegov je uvod veoma dobro napisan. Iako nije pravnički spis, opet mislim da će vas zanimati moj *najstariji* izdani sastavak njemački: Ueber die Ursachen der Niederlagen des deutschen Heeres In hußitischen Kriege. Gießen 1862. U spisu nema ništa novoga ali *Theses* nijesu bez interesa jer se u njima vidi kako sam ja pred gotovo 40 godina mislio o njekim pitanjima. Thesis „Parva Rachusanorum respublica...[“] posve je izlijev lokalnog patriotizma i *ondašnjeg* mišljenja o Vizantiji i njenoj kulturi. Razumije se da ja danas ne bi bio taki chauvin da se izrazim tako apsolutno. Ali la jeunesse ne doute de rien! Ova mala brošurica nije nikada ušla u knjižnu trgovinu – ima dakle za se ako ništa drugo bar bibliografsku vrijednost.

Velika Vam hvala za *Pamatník* koji mi pokloniste. On je veoma interesan.

Fotografije dobre, u ovaj par, nemam. Najbolja je jedna koja je učinjena u Petrogradu pred 10–12 god[ina], ali sam u njoj premlad. Dvije što učinih lani za prijatelje u Air-les-Bains nijesu dobre. Najbolji ovgješnji fotograf *Pierre Petit* koji pravi, za Izložbu, album svijeh članova Institut de France, ima već 4 mjeseca da me pozvao da poziram, ali ja još ne nagjoh vremena za to. Kad je učinim poslaću Vam primjerak.

10 Sa strane stoji umetnuto: Od djelca Pravni običaji u Slavena. Zagreb 1866 neostaje mi ni jedan slobodan egzemplar.

Odavno sam odlučio bio da napišem Uspomene iz djetskog i mladićskog doba, – ali nikako da nagjem vremena za taj posao. Postao sam trom: godine su!

A sada budite zdravi i veseli!
S poštovanjem

odani Vam
V. Bogišić

P. S. Ulažem ipak ovdje mladoliku petrogradsku fotografiju reprodukovanu u Dubrovniku pred 7–8 god. jer ne znam kad ću moći k Petitu otići.

15.

Pariz, 71 rue des Saints Pères
12 juna 1899.

Mnogocijenjeni Gospodine,

S današnjom poštom otpremih rukopis o *Nedilu* g. Niederle-u. Bit će mi po volji ako ga pročitate.

Dobro bi bilo kad bi se odmah poslao članak u štampariju da se složi, – ali vas molim da pazite Vi, *lično,* da mi se pošalje bar *jedna* korektura. Ja, istina, pisah o tome g. Niederle-u, ali on može zaboraviti, pa Vam preporučujem da Vi pazite na to.

Francuski će izvod istoga članka izaći u jednom ovdješnjem pravničkom časopisu, ali tek u septembru mjesecu. U tome su izvodu isključene one šulmajstorske primjedbe koje dolaze pri kraju originalnog članka.

Uprav juče primih od g. Peiskera iz Gradca, ali preko Dubrovnika, njegovu raspravu: *Slovo o Zadruže*. Ko je, molim Vas, taj književnik i čime se bavi u Gradcu?

Ulažem ovdje dvije fotografije koje tražite. Ona prosta čini mi se da je bolja, – ona s dekoracijama sučinjena (?) je ex officio za album članova francuskog Instituta koji se pripravlja prilikom dogodišnje izložbe. Vi izaberite koja Vam bude po volji, – što se mene tiče ona mi se prosta, bez dekoracija, čini bolja.

Pošto uzmogu poslaću Vam odgovore na biografska Vaša pitanja. Ovaj sam čas veoma zauzet svakojakim poslovima.

Megjutim budite mi srdačno pozdravljeni.

Vaš
Vam odani
V. Bogišić

16.

London, 67 Guilfordstreet W.C.
27 jula 1899.

Mnogocijenjeni Gospodine Doktore,

Ima već 6–7 nedjelja otkad otpremih članak o Vašem djelu na adresu g. Niderle-a u Prag. Do sada ne primih ni najmanjeg znaka da je rukopis došao na odregjeno mjesto. Nije li se izgubio?.. Nevjerujem, jer je bio poštanski preporučen!

Molim Vas da raspitate za uzrok toga čudnovatog mučanja, pa da mi javite. Tim će te me zadužiti.

A sada, budite mi srdačno pozdravljeni!

Vaš Vam odani
V. Bogišić

[stoji naznaka *vertatur,* a zatim na poleđini:]
P. S. Pismo možete adresirati u Pariz, ili na gornju adresu u London.

Biće Vam poznato da ja nijesam više ministar u Crnoj gori, dakle ta mi titula ne pristaje više.

17.

London 67 Guilfordstreet W.C.
9 augusta 1899.

Mnogocijenjeni Gospodine,

Povraćam Vam ovdje uložene korekturne listove sa popravkama. Ja ih, na (?) svaki slučaj, preporučih. Kako će te vidjeti, poslije Vas meni nije ostalo nego da paljetkujem!

Na 5om listu, na okrajku, prema mjestu gdje se govori o *famille souche* i *patriarcale* vi postavljate upitni znak. Što on znači? Ako nijesam tačno shvatio što je rečeno na str. 134 vašega djela, možete slobodno sami popraviti ili isključiti što ne odgovara, jer ja ovdje u Londonu nemam vaše knjige, a sadržaja, naravno, ne mogu znati na pamet.

Pročitavši ovom prilikom opet onaj članak, nahodim da nije loš, – ali me ipak ne zadovoljava potpuno. Ja sam ga iz početka bio zasnovao na široko i duboko, – pa videći da će izaći cijela rasprava, a s druge strane stješnjen vremenom, trebalo je da isključim njekolike predmete gotovo na pola obragjene. Nego, za sada može proći; – jeda [ili stoji: jednom?] drugom prilikom izagje što god savršenije.

U septembru ili oktobru izaći će francuska obznana Vašega djela.

Megjutim, budite mi srdačno pozdravljeni.

Odani vam
V. Bogišić

18.

Dubrovnik 3 Nov. 1899.

Cijenjeni Gospodine,

Davno ne primih nikakva glasa od Vas pa neznam što je s člankom. Vaša mi dopisnica dopade u London *dva dni* poznije nego što korekturu otpremih na Vašu adresu u Prag, jasno je dakle da je nemogah više otpremiti a directe u štampariju A. Wiesnara. To, što za koji dan odoste u Kiev, ne mislim da je moglo donijeti smetnje u štampanju.

U broju *juillet–aout* [jul–avgust] časopisa *Bulletin des Législations comparées* izagje moj prikaz glavnijeh djelâ g. A. Roude, a u broju *septembre–octobre* imala je izaći, u istom časopisu, moja obznana o Vašem „Nedilu“. Kako tek pred 2–3 dana prispjeh u Dubrovnik sa mog putovanja u Grčku, to tek danas mogah pisati u Pariz da mi se pošalje amo jedan egzemplar istoga broja, koji, netom mi stigne, poslaću Vam ga.

Što ste uradili u Kievu?

S osobitim poštovanjem i s
pozdravom
V. Bogišić

19.

Pariz, 71 rue des Saints Pères
14 januara 1900.

Cijenjeni Gospodine Doktore,

U posljednjem pismu koje primih u Dubrovniku pred mojim odlaskom od onuda, vi imaste dobrotu zatražiti da vam pošaljem gragje za moju biografiju. Vama, razumije se, ne trebaju nego samo njeki fakti i strane biografske, jer mi se čini da vi već imate kod sebe prilična materijala za taj posao. Ja se sjećam da mi Vi u jednome lanjskome pismu naznačiste samo njekoje fakte, za koje trebate gragje. Ja, dakle, tek što prispjeh u Pariz potražih Vaše lanjsko pismo, ali, žalibože, ne nagjoh ga! Izvolite dakle saopćiti mi *za koje* fakte ili strane trebate materijale, pa ću nastojati da Vam ih pošaljem.

U ostalom, ima još jedan ishod. Jedan ovdješnji mladić skupio je još prošle godine svu gragju nuždnu za opširnu biografsku studiju koju je preduzeo. Žalibože do sada nije uredio nego prvu *manju* polovinu, koju je i štampao u jednome provincijalnom Almanachu ([sa biografskim podacima] samo do 1868 god.), – drugi će dio, kako mi reče ovijeh dana, moći da stavi na ruku tek u *februaru* mjesecu. Ako dakle možete počekati dok svrši svoj rad, ja ću ga zamoliti da mi pozajmi rukopis pošto gotov bude, pa ću Vam ga, na koji dan, poslati. Vi, iz svega toga mogli biste uzeti što Vam treba; – ujedno s rukopisom poslao bi Vam i prvi dio izišavši nedavno u pomenutom Kalendaru.[11]

Izvolite promisliti i odgovoriti mi.

Ràd bih bio znati: hoće li taj životopis biti opširan ili zbijen, – a i gdje će biti štampan.

Čitao sam u *Věstniku* prikaze i kritike vašeg »Nedila«. Ja sam unaprijeda mislio da će biti mnogo odzivâ o Vašoj knjizi, ali mi nije moglo biti ni na kraj pameti da će se ovom prilikom iznijeti ovaka apsurdna teorija izložena Peiskerom i Levcem! Mislite li im odgovoriti?

11 Misli se na *Kalendar Dubrovnik,* koji je izlazio uz nedeljnik Dubrovnik u izdanju Srpske Dubrovačke Štamparije A. Pasarića. Bogišićeva „autobiografija“ objavljena je iz četiri dela u Kalendaru 4, za 1900. godinu (1899), na str. 84–104; u Kalendaru 5, za 1901. godinu (1900), na str. 106–119, i u Kalendaru 6, za 1902. godinu (1901), 98–128. Tekst je verovatno izdao *Luko Zore*, koji je i uređivao Kalendar.

Na svaki slučaj molim vas da mi, kad uzmožete, sastavite *bibliografiju* svijeh članaka i raspravâ Peiskera, – a ako Vam je moguće i onijeh Levca.

Prolazeći tu neki dan preko Beča vidjeh se [s] Jagićem i s Jirečkom; Onaj prvi kaže mi: kako mu je Peisker punio uši svojom novom teorijom. Jagić ima namjeru napisati štogod o predmetu. Rekoše mi da je izlagao svoju teoriju i u njekim bečkim salonima; jedan Nijemac koji mi je ovo pripovijedao, kaza mi da je bio svuda aplaudiran!

Čitah da je g. prof. Rouda bio opasno obolio, – kako poznije ne čitah ništa o tome, nadam se da je već ozdravio. Kad ga vidite, kažite mu, molim Vas, moj srdačni pozdrav.

A sada zahvaljujuć Vam srdačno za Vašu ljubaznost prema meni, šaljem Vam svoj iskreni pozdrav.

Vaš Vam odani
V. Bogišić

P. S. Čitao sam u jednome od posljednjih brojevâ časopisa koji izdaje g. prof. Adolf Černý[12] jedan dopis iz Dubrovnika, veoma dobro pisan, o srpsko-hrv. sporu. Ipak causae remotae et secretae toga pogubnog spora nijesu mu poznate. Meni se htjelo o tome štogod napisati, ali mi je teško naći vremena, – a ja se i inače klonim svega što zaudara politkom.[13] Redaktor gornjeg časopisa je li bio u Moskvi gimnazijalni profesor?

20.

Pariz 5 febrara 1900

Štovani Gospodine Doktore,

Primih u svoj vrijeme vaše pismo i korekturu odgovora g. Peiskeru. Ovu posljednju zbog izleta iz Pariza, i zbog svakojakih poslovâ, nemogah pročitati nego tek ovijeh danâ.

Ja nahodim da je odgovor izvrstan, mislim šta više da naš inomisljenik ne bi mogao da razložito ostane pri svome mišljenju, pa baš da nijeste priveli[14]

12 Biće da se misli na praški Slovanský přehled.

13 Stoji precrtano: Osim toga.

14 Stoji precrtano: više.

ni polovine argumenata koje doista privedoste! Sve je dobro izloženo i hladno bez napadajâ, te vaš rád čini time još bolji utisak.

Veoma mi je žao što mi pisaste o stanju zdravlja g. Roude. Ja u ostalom još ne zdvajam [ne sumnjam, prema nem. zweifeln] da će se popraviti! Daj Bože!

Velika Vam hvala na bibliografiji radova g. Peiskera i Levca. Dvije stvari već imam, – a druge ću u svoje vrijeme nastojati da nabavim.

Ja zadržavam korekturu Vašega odgovora, – ali Vas molim da mi pošaljete i jedan čisti istisak, ako ga uzimate.

Kad bude ili se pojavi što novo o predmetu koji me interesuje, molim da me obavijestite, da se znadem vladati.

Moj je biograf čovjek lijen, a zavaljen svakojakim poslovima, pa ne znam kad će dovršiti rad što je započeo, jer on u tome ide per longum et latum. Ali pošto gotovo bude poslaću Vam kao što obećah. Tada ću Vam poslati i onaj dio što je izašao u provincijalnom Kalendaru. Mislim da je bolje da počekate, pa da sastavite nešto što će biti potpunije, nego li da u hitnji izagje što bi bilo oskudno. Mojih je biografja i biografskih skicâ izašlo već više od trideset, ali malo ih je koje mogu i ne odveć stroga čitaoca zadovoljiti.

Megjutim budite mi srdačno pozdravljeni!

Vaš odani Vam
V. Bogišić

P. S. Kad mi uspišete, molim da mi kažete svoje mišljenje o vrijednosti „Narodopisného Sborníka [ili stoji: Slovnika?] československého“, – i koja mu je cijena, ako se ne može antikvarski dobiti.

Češky líd imam sav od samoga početka.

21.
[dopisnica]

Paris 29 febrara 900.

Цијењени Господине, Редакција Bulletin des [de] législation comparée poslala mi je 4–5 egzemplarâ od[15] dva broja u kome je izašao prikaz djelâ

15 Sledi precrtano: svakog.

prof. Raude i vešeg Nedila. Ako želite ja ću Vam ih poslati, pra vi radite s njima što vas volja. Izvolite odgovoriti na karti – dopisnici.

Na zdravlje!

Vaš
V. Bogišić

22.

Pariz, 71 rue des Saints-Pères
23 marta 1900.

Cijenjeni Gospodine Doktore,

Ovo je već druga godina od kako mi tražite materijale za biografiju, i još Vam od toga ništa ne poslah! Uzroci su poznati! Vi mi tražite podatke za opširniji životopis tako reći za biografsku studiju, – a meni je teško i gotovo ne moguće od svakojakih poslovâ namiriti vašu za mene veoma laskavu želju, a da i ne pominjemo fakt da je za svakoga veoma škakljiv posao davati sam o sebi take podatke [ili stoji: podatkê?]. Srećom, jedan ovgješnji mladić započeo je bio, još od nekog vremena, baviti se sličnim poslom i kako Vam već pisah prve četiri glave izagjoše lani u jednome dubrovačkome Almanachu. Ali i moga biografa zauzeše silni poslovi pa mu je teško baviti se *produženjem* toga rada koji je redakcija nazvanog Almanacha počela tražiti za svoju buduću godinu.

Poslije dugog očekivanja, pisac mi ovijeh danâ ipak donese petu glavu u rukopisu i obeća da će se sada, po mogućnosti, baviti i produženjem. Žurim se dakle poslati Vam odmah danas ovdje uložene one *četiri* glave u Almanachu štampane, pa i *petu* rukopisnu glavu; ostalo [ili stoji: ostálo?] ću Vam šiljati onako kako sastavljač bude priregjivao gragju. *Plan* i *red* svoga posla priregjivač je ovako[16] ustanovio:

Kao uvod, odlazi opći biografski prijegled učenja i karijere. Zatim slijedi *jedanaest* ili *dvanaest* glavâ, svaka od kojih obragjuje podrobnije jednu periodu učenja i službe, ili jednu grupu naučnih radovâ. Sadržaj je i red glava ovaj:

I. Mladenačko doba do očeve smrti 1856 g.,
II. Od tada do dovršenja gimnazije 1859 g;
III. Universitetsko vrijeme,
IV. Služba u pridvornoj biblioteci u Beču,
V. Služba Školskog Savjetnika u Voj. Granici;

16 Sledi precrtano: podijelio.

VI. Služba u Rusiji, sa vanjskom[?] stranom kodifkacije i td.,
VII. Služba ministarska u Crnoj Gori;
VIII. Pojedine grupe pravničkih radova;
IX. Kodifkatorski râd, načela, i td.;
X. Radovi na etnografji, istoriji i td.;
XI. Zbirka, putovanja i td.;

Ove dvije posljednje glave možda će se moći ujediniti u jednu.

Osobito su opsežne glave VIII[a] i IX[a]; one dvije zauzimlju gotovo onoliko prostora koliko sve prve *pet* koje Vam se danas šalju.

Vi mi kazaste da ste radi napisati što opširniju biografiju; – tim bolje! Materijala ćete zaista imati dovoljno! U ostalom, Vi ćete moći, razumije se, mijenjati sadržaj, prema Vašem ukusu i prema ukusu Vaših čitalacâ, i [ili: a] ne treba da se držite strogo onoga što vam se saopćuje. Vi možete slobodno neke fakte posve isključiti, neke ocjene preinačiti ili ih zamijeniti novim. Tako napr. prve dvije glave koje, per longum et latum, opisuju mladenačko doba, mogu svojim podrobnostima imati interesa za moje zemljake Dubrovčane, i u opće za Primorce, ali ne znam mogu li biti zanimljive za Vaše čitaoce. Vi iz toga dakle možete učiniti tek izvod, – ali izvod koji će ostat vjeran faktima.

Lako da bi razdio ili podjela sadržaja mogla biti drukčija, nego li je u spisima koji Vam se šalju; – možda bi se četiri glave o službama (IV, V, VI, VII) mogle stopiti sve u jednu glavu, sa primjerenim pododsjecima.

Na osnovu ovijeh pet glavâ što Vam se šalju, Vi bi ste mogli odmah skrojiti plan i početi izragjivati posao. Ja ću megjutim nagoniti ovgješnjeg pisca da pripravi čim prije VI i VII glavu, a za tim redom sve ostale do kraja.

Kad se poslužite rukopisima molim da mi ih povratite; moj pisac mi ih pod tim uvjetima daje. (Ulažem za to nuždne marke).

Meni pak veoma bi milo bilo da kad izgotovite cijeli rukopis, ili jedan znatan dio, da mi izvolite poslati sam rukopis, ili bar prvu korekturu na prijegled; – pri svem znanju Vašem i francuskoga i srpsko-hrv. jezika, lako se mogu potkrasti kakvi quid pro quo koje ne bi bilo moguće poznije ispraviti.

Do koji dan poslaću Vam neke primjedbe o mjestima[17] u prvih pet glavâ na kojima bi trebalo možda kakvu izmjenu učiniti. Neke sam primjedbe već zabilježio na okrajcima štampanih listovâ koji Vam se danas šalju.

17 Sledi precrtano: pisanim tako (?).

Očekujući od Vas glas, na dopisnici, da ste primili gragju i da ste je počeli upotrebljavati, ostajem s iskrenim pozdravom i poštovanjem

Vaš Vam odani
V. Bogišić

23.
[dopisnica]

Pariz 13/6 900.

Cijenjeni Gospodine,

Onaj mladić što pribira biografske materijale kaza mi da će do koji dan dogotoviti 6, 7, i 8mu glavu.

Pišite mi, molim Vas, jeste li u Pragu, – jer ako nijeste mogla bi se pošiljka izgubiti; – pa će trebati da se počeka dok se povratite. On je počeo raditi i na ostalima tako da bi do skora sve moglo biti gotovo.

S pozdravom i poštovanjem

V. Bogišić

24.
[dopisnica]

Paris ce 22 juin 1900

Cijenjeni Gospodine,

Milo mi je čuti da ćete skoro k nama na izložbu! Po tome, mislim da je izlišno šiljati Vam u Prag one dijelove rukopisa koji su gotovi. Bit će bolje da ja nastojim da ovaj mladić svrši i ono što nije dovršeno do Vašega dolaska; tako će te moći ovdje *sve* od *jednom* crpsti što vam ustreba, bez ikaka pošiljanja. Jeste li saglasni?

S poštovanjem i pozdravom

V. Bogišić

25.
[dopisnica]

26 jula 1900.

Molim Vas, cijenjeni Gospodine, da mi izvolite saopćiti na dopisnici *broj, godinu, i ime* časopisa u kome naštampaste pred par godina ocjenu o mojoj raspravi О положају породице [и насљедства] у правној системи. Захваљујући Vam unaprijed ostajem s pozdravom

Vaš
V. Bogišić

26.

Pariz 30 Sept 1900.

Cijenjeni Gospodine,

Milo mi je da ste se već povratili u Prag, i ja tek prekjučer se vratih iz Škotske u Pariz.

Molim da se poslužite čim prije sa one rukopisne dvije glave koje Vam pozajmih ovdje u Parizu pa da mi ih povratite, da bi mogao od pisca tražiti slijedeće te Vam ih poslati.

Očekujući ih ostajem s poštovanjem i s pozdravom

Odani [vaš?]
V. Bogišić

P. S. Pošaljite kao papiers d'afaires ali preporučeno, – tako će biti manje troška

27.
[dopisnica]

Pariz 7 Nov. 1900.

Cijenjeni Gospodine,

Primih u svoje vrijeme Vaše dvije dopisnice iz Praga i Lavova, a i rukopis koji Vam dadoh u Parizu.

Ako imate vremena tim se baviti ja Vam mogu poslati produženje, jer je onaj mladić svršio gotovo cijeli rad. Ponavljam, ako imate kad, jer meni nije hitnje nikakve.

Kad mi uspišete, molim da mi kažete kako bi se mogao imat rad gosp. Balzera, o *historiografiji prava*. Kako ste bili u Lavovu vi ste jamačno nabavili za sebe egzemplar.

S odličnim pozdravom
V. Bogišić

28.

Pariz 20 novembr 1900.

Mnogocijenjeni Gospodine,

Hvala Vam na obavještanju o Balzerovoj historiografiji prava. Dva ili tri dana prije Vašeg odgovora, on mi sam ljubazno posla jedan primjerak svoga djela.

Još Vam više blagodarim za saopćenje o blagoj namjeri g. P. Nekaga! Ja znam samo da namišljeni napadaj polazi iz daljega. Nego, i drugi su junaci, pa i bolji od njega, sa mnom boj bili, te su svaki put polazili s bojnog polja razbivenih glavâ; – dobit će i on što bude zaslužio. Žao mi je samo što ću morati tratiti svoje vrijeme na polemičke besposlice, vrijeme koje bih mogao uložiti u ozbiljan, plodonosan rad! Ali što ću ja!

Molim Vas da i unaprijed, što god doznate o sličnim stvarima, da mi javite čim prije; ta mi smo do nekle solidarni!

Ne znam, t. j. ne pojmim, što Vam je smetalo nastaviti životopisni rad! Ili vi mislite da bi me g. P., ili ko drugi, mogao, št'ono Rusi vele: разбить въ пухъ и прахъ!... U ostalom, životopisâ je već bilo toliko, da nije nikakve hitnje novima da se jave. Kad god budete trebali rukopise, lako će Vam se moći nabaviti.

S iskrenim pozdravom i poštovanjem

Vaš
V. Bogišić

P. S. Svakako bi mi milo bilo znati hoće li se napadaj ticati *porodice i nasljedstva,* ili čega drugoga?

29.
[dopisnica]

Pariz 22 Dec 1900.

Mnogocijenjeni Gospodine Doktore,

Blagodarim za sve što mi saopćavaste u posljednjem Vašem pismu. Što se tiče životopisa onaj je mladi autor uzeo posljednje glave rukopisa da ih na nekim mjestima popravi, ali mi ih još nije povratio; čim mi ih povrati poslaću Vam ih.

Da ste mi megjutim zdravo i veselo! Čestiti Vam božićni i novogodišnji praznici!

Vaš odani
V. Bogišić

30.
[dopisnica]

P. [Pariz] 18 januara 1901.

Cijenjeni Gospodine,

Tek mi juče onaj mladi pisac donese 8^{mu} glavu svoga sastavka te Vam je šaljem danas *preporučeno pod passim.*

Obeća da će mi donijeti sutra ili preksutra glave 9, 10 i 11. koje su veoma kratke. Pošto mi ih donese poslaću Vam ih.

Megjutim Vas molim da odmah pošto se poslužite ovim rukopisom da mi ga odpremite nazad kao papier d'afaires, s preporukom kao što ga šaljem i ja Vama.

Kako što doznate o onom prijatelju iz Gradca da je štogod izdao o pitanjima o kojima mi pisaste, imajte dobro obavijestiti me bez odlaganja.

I da ste zdravo!

predani Vam
V. Bogišić

31.
[dopisnica]

P.[Pariz] 1 febr 1901

Mnogocijenjeni Gospodine,

Danas vam šaljem po preporučenim passim glave IX, X, i XI koje mi pisac tek jučer donese. To je sve!

Ove možete podržat i dalje; – samo glavu VIII povratite *čim prije*.

S odličnim poštovanjem

Vaš
V. Bogišić

32.

Paris 4 febr. 1901.

Mnogocijenjeni Gospodine,

Do dva tri dana odlazim iz Pariza na 3–4 nedjelje, pak molim da mi oba rukopisa onoga mladića *zadržite* kod sebe, a da ih *ne vraćate,* jer, dok mene nije u Parizu, mogli bi se lako izgubiti, pa bi mogao imati neprilike sa autorom.

Prije neg otputujem poslaću Vam podatke o Mortreuil-u – ali ih je teško naći. On je bio provincijal (iz Marselje), advokat i juge de paix, nije stanovao u Parizu, niti je bio profesor ni akademik, zato se o njemu i ne zna ništa. Ali što nagjem poslaću!

Megjutim, da ste mi srdačno pozdravljeni!

Vaš
V. Bogišić

33.

Trst 27 februara 1901.

Mnogopoštovani Gospodine,

Nesjećam se pisah li vam prije mog odlaska iz Pariza da sam se postarao štogod Vam naći o Marteuil-u, ali da u Biblioteci gotovo ništa ne nagjoh, pošto

Marteuil nije bio ni profesor ni akademik. To malo što nagjoh, ako Vam već ne saopćih, ovo je:

„Marteuil, Jean Anselme Bernard, ancien avocat, juge de paix à Marseille.

– Histoire du droit Byzantin, ou de droit romain dans l'Empire d'Orient, depuis le morte de Justinien jusqu'à la prise de Constantinopole en 1453. Paris 1843–46. 3 voll. 8°.

– L'Hôspital (?) Ste Marthe. Monographie in 8°de 28 [f. ?] 1856. Marseille, Bay."

(ovo nagjoh u djelu: Lorenz, Catalogue générale de la librarie française). To je sve.

Kako znadijah da Vas ovo nemože zadovoljiti pisah jednome prijatelju, jednomu od prvih bibliografâ francuskih. Danas dobih od njega ovaj kratki negativni odgovor u Trstu:

„Je n'ai pas encore vue des renseignements qui m'ont *été promis* sur Marteuil. J'ai été tellement patraque que je n'ai pu aller les chercher moi-même."

Vi ćete ovo razumjeti tek s ovim objašnjenjem. Ovaj moj prijatelj pozna lično jednoga *srodnika Morteuileva,* te ga je molio *da mu dade koji* podatak o bizantologu, pošto o njemu nema gotovo ništa u književnosti. Kako vidite iz gore prepisanih redaka, on nije još primio nikakva odgovora od toga srodnika.

Kako što o njemu doznam javiću Vam.

Megjutim budite mi zdravo i veselo!

Vaš
V. Bogišić

P. S. Kad god budete imali što da mi pišete i dok sam na putu, izvolite adresirati na moju običnu parišku adresu.

34.
[dopisnica]

Париз 16/4 1901?

Цијењени господине,

Ја сам се већ повратио у Париз,
Можете ми дакле кад зажелите послати овамо онај рукопис.

Будите ми срдачно позрдрављени,

Ваш
В. Богишић

35.

Paris ce 3/3 1902

Cher Monsieur,

Je suis pressé de vous importuner, car je sais que vous êtes très occupé. Mais que faire? Il faut terminer d'une façon ou d'une autre l'affaire!

À mon offre envoyé à M. Springer il y a plus de 3 semaines j n'ai eu aucune réponse.

Si la question de payement l'ambarasse il n'a qu'envoyer l'ouvrage à l'un de ses confrères a Paris (Le Soudier, Welter etc) auquel je payerai le prix comptant contre remise de l'objet.

Si par d'autres motifs il veut se retirer qu'il vous le dise carrément et alors veuillez m'en avertir afin que je sache aussi que mon offre ne engage plus à rien.

Pardons, remerciements, salutations

Votre bien dévoué
V. Bogišić

36.

Pariz 26 febrara 1903

Cijenjeni Gospodine,

Primio sam oba vaša posljednja djela: Vrbovca i bosno-herc. kmetske odnošaje. Velika Vam hvala za oboje. Egzemplar namijenjen g. Dariteu predat je. Zasebni otisak biografije ipak nije mi još stigao; stići će po svoj prilici ubrzo.

Pomenuta vaša dva djela, u svezi s onijema koje izdaste za ove posljednje dvije tri godine, obratiše mi pažnju na dvije pojave: 1. na *znatan broj* vaših znanstvenih publikacija za dosta kratko vrijeme, i 2°, na dosta *niski stepen* vašega službenog položaja u fakultetu koji se krasnorječno izražava na naslovima Vaših knjigâ u obliku: privatni docenat.

Meni se čini da su privedena dva fakta nekako u megjusobnoj uzajamnoj opreci!

Ta me opreka uprav i pobudi, te ovijeh dana pisah jednome pouzdanu i umnu prijatelju u Beču da mi kaže: bi li se taj položaj, kad bi vi našli zgodnim da pokrenete taj posao, mogao okrenuti na bolje. Ja mu u tome pismu izrijekom kazah da mu ja ovo od *sebe,* čisto *akademski,* pišem, a da Vi za to i ne znate, a tako i jest!

Njegov je odgovor veoma povoljan, – on mi piše da bi i on *lično* mogao biti koristan u tome poslu – ali da treba najprije da *prijedlog dogje od fakulteta*.

Pogledom na broj i karakter vaših publikacija, mi obojica mislimo da bi se mogla odmah tražiti extraordinatura.

Nego, ovo su sve računi bez krčmara – dakle, ako vi mislite da je vrieme [sic!] pokrenuti ovaj posao, izvolite pisati, inače mi nemožemo ništa. Šta više, molim da oprostite što sam taknuo u ovaj posao nepozvat – i ako vi, kada bijaste ovdje za vrijeme izložbe, govoraste mi u općim izrazima, o Vašim nadama što se tiče avancement-a. Ako ja ovdje postupih, do nekle, kao *negotiorum gestor*, to je bilo ne samo zbog lične simpatije, nego i zbog toga, što bi unapregjenjem u fakultetu, Vi mogli mnogo više vremena posvetiti predmetu sudbinom koga, Vi znate, da se ja veoma interesujem.

Mome sam bečkome prijatelju pisao da pod ni pošto nikomu ne kaže da se ja miješam u posao sa mojim preporukama.

A sada pri svršetku još dvije riječi.

Ja, kako znate, bijah naumio napisati štogod o Vašoj polemici sa Peiskerom – ali se tome staviše na put nekoliko zapreka; – o tome će biti govora drugi put.

Megjutim da ste mi srdačno pozdravljeni!

Odani Vam
V. Bogišić

P. S. Только что хотѣль отправить это письмо, является железнодорожный garçon и приноситъ мнѣ <...[18]> оттиски біографіи. Она висмотриваетъ хорошо и я вамъ еще разъ приношу свою чуствительныйшую признательность!

Я сейчась пишу почтово-сберегателной касѣ что бы она заплатила <...[19]> обществу *Unio*.

37.

P. 22/4 1903.

Mnogocijenjeni Gospodine,

Sam mi je g. prof. J.[20] iz Beča bio pisao da će od 19. do 27. aprila biti u Pragu 3–4 dana, a u Münchenu 3–4 dana. Danas mi piše da je zadržan poslom u Beču, te da u Prag ne može prije Duhovâ (Pentecôte).

18 Jedna reč je ovde nečitka.

19 I ovde stoji nečitka reč, ali mogla bi biti счетъ/счётъ.

20 Misli se na Jirečeka.

Hvala na oporuci R-ovoj koju ću možda danas dobiti.

„Časopis“ kad izagje, ne zaboravite narediti da mi se pošalje пожалуйста!

S iskrenim pozdravom i poštovanjem

Vaš odani i zahvalni
V. Bogišić

Dobih novine s oporukom! Hvala i opet

B.

38.

Pariz 23 maja 1903.

Mnogocijenjeni Gospodine Doktore,

Ja sam već pisao g. prof. Jirečeku u Beč za Vaš posao i saopćio mu sve što mi pisaste. Zamolih ga da se eventualno posluži uplivom još jednog znanca da bi mu pomogao u tome poslu. Ja mu preporučih stvar što sam toplije mogao, više, gotovo, nego kad bi se mene lično ticala. Sve zavisi, mislim, od načina kako je universitetska vlast predložila vaše naimenovanje, i kako ju je upravna vlast popratila. U svakome slučaju dobro će biti da odete lično ka g. prof. Jirečeku, a i k g. prof. Jagiću, kad u Beču budete.

Za *suponu*, t. j. za nešto slična njoj, naći će te elemenata i u Holzendorfa Enciklopediji, izdanje 1870ᵉ. sveska I str. 394. § 49. I tu je glavni ekonomni cilj poslu, kao i u Crnoj Gori, dobivanje *gnoja,* samo što je u Njemačkoj najviše zbog feudalnih odnošaja, taj predmet dobivao posve drugu formu – u Crnoj Gori, kako znate, gdje su odnošaji društveni i pravni bili posve drukčiji, supona je pravi ugovor. Osim Holzendorfa naći ćete sličnih elemenata i u Dahn-a Deutsches Rehtsbuch str 177. das Pfercherecht.

Pred nekoliko godina sreo sam ili suponu ili spregu čak u *davnome rimskome pravu,* ali nijesam zabilježio *gdje*, a sad se više ne spominjem, niti imam vremena da tražim, jer se već spremam na put iz Pariza. Ja se nadam da ću u svoje vrijeme naći izvor i netražeći ga, jer ne mislim da sam sanjao![21]

21 Uz to je biće Kadlec na margini napisao: *politio;* Pernice, Zeitschrift für Rechtsgeschichte.

Dodajem, da se još i danas, bar *sprega,* nalazi i u drugih Slovenâ: bar za Velikoruse ima o tome bezdvojbena potvrda. Dalj u svome Толковомъ словарь живого великорускаго языка, sub verbo спрягать каже: megju ostalim izrečno: »Спрягаются волами, для пашни, коли у кого нет полного плуга волов«[22].

A sada da ste mi srdačno pozdravljeni i želeći Vam najiskrenije svaki uspjeh, ostajem

odani Vam
V. Bogišić

39.

Pariz 10 febr 1904.

Mnogocijenjeni Gospodine,

Velika Vam hvala na svemu što mi u posljednjem pismu saopćiste. Milo mi je veoma da se posao vaše profesure, malgré tout nahodi u povoljnom stadiju. Veoma mi je milo da je i pitanje biografije već svršeno.

Blagodarim Vam najiskrenije za sve što učiniste u korist moga izbora u Učenom Društvu Češkom. Ja danas otpremam zahvalno pismo Dr Mourku sekretaru Društva, koga molim da bude pred društvom tumačem moje blagodarnosti za pokazanu mi čast biti članom Uredbe [institucije] u kojoj su se подвизали ljudi kao Dobrovský, Šafařik, Palacký.

Nego, dopustite mi jednu primjedbu, povodom titula koje mi u svome pismu daje g. Sekretar, i što Vas molim *nek ostane megju nama*, da se ne bi iz toga izlegao kakav *commerage*.

Vi lijepo znate da ja nijesam nikakav ljubitelj titulâ, jer znam da to ni daje ni oduzimlje štogod dostojanstvu ozbiljna čovjeka. Ali kad se titule daju, osobito u *oficijalnim* spisima, treba paziti da titula ne bude taka da bi protivna bila faktima.

U pismu sekretarevu daje mi se titula „soukromý učanec“, što odgovara doslovno njemačkome Privatgelehrter. Sad ja neznam je li to tačno! Čovjek koji

22 Ovde je tekst prenet prema izdanju sa novim pravopisom.

ima, kako ovdje vele, trois peaux d'âne, t. j. tri doktorska diploma, od kojih je jedan austrijski; koji je bio 5 god 1/2 činovnik velike javne biblioteke, 2 god. školski savjetnik, *22* godine ordinarni profesor universiteta, zatim 6 godina ministar pravde, a sad je kao Univers. profesor s činom pravog držav. savjetnika u penziji, ne znam može li se nazvati Privatgelehrter. I onaj profesor u Leydenu, što je ujedno sa mnom izbran bio, vidim da je profesor *u miru*, ali nije nazvan Privatgelehrter. Do godine Jagić navršuje čini mi se 70[tu] god. mora dakle u pensiju, hoće li i on biti Privatgelehrter?!

Možda se u Pragu ne priznaje oficijalni položaj i titule stečene za granicom. Ali su sve te titule itd. bile priznane Nj. V. Carem Austrijskim, o čemu ima službena izjava u Wiener Zeitung-u od 11 Sept. 1894. (samo što je štamparskom pogreškom kazano Staatsrath, mjesto *Wirklicher* Staatsrath)[23]. Osim toga neznam što znači *přespolný* član. U rječniku znači Auswartiges Mitglied[24], ali u kome smislu?.. Ja sam ostao *vazda* i *sad sam* austrijski grad janin, što svjedoči i gore privedena izjava Wiener Zeitung-u.

Ponavljam, ovo je sve quaestio de lana caprina, pa zato Vas molim da sve ostane megju nama – ali bih rad bio imati od Vas par riječi objašnjenja.

Oprostite i budite mi srdačno pozdravljeni!

Vaš odani Vam
V. Bogišić

40.
[dopisnica]

P. 23/2 904.

Многоцијењени Господине Докторе,

Велика Вам хвала на Вашем љубазном писму.

Ја сам доиста примио исправно <...[25]>: у њему је all right.

23 Uz to sa strane stoji: , što je docnije popravljeno bilo.

24 Zapravo auswärtiges Mitglied – spoljni ili inostrani član.

25 Nečitka je jedna reč: Билет?, kao nekakav bilten (o tome i u pismu na ruskom od 18. februara 1904).

Захваљујући Вам и опет за све Ваше старање на моју корист, остајем

С одличним штовањем,

В. Б.

Кад буде мало више слободна времена, писаћу Вам опширније!

41.

Тунеж 14 маја 1905

Многоцијењени Господине,

Ваше ми је штовано писмо стигло у Алжеру, управ кад сам се спремао да путујем у Велику Кабилију због изучења онамошне „задруге“. Оданде сам одма кренуо на пут, те преко <...[26]> приспјех пред два дана у Тунеж гдје већ прегледах све музеје, па и подерине Картажке. Тек одавде, гдје више почивам него радим, могу одговорити на Ваше пријазно писмо примљено при поласку у Кабилију.

Треба ли да Вам казујем до ког ме је степена обрадовала вијест Вашега именовања за професора? Тај Ваш avancement, који сте већ одавна заслужили, није као сваки други, он имаде велике важности за словенску науку, јер Вас сада ослобођује сваке даље дангубе, и даје Вам могућност посветити се искључиво своме научном предмету. У то име примите моја честитања ex imo corde!

Моја су истраживања у Кабилији и Алжеру дала доста добрих резултата. „Српска“ задруга цвати у тој земљи да не може боље, сви су главни елементи задруге потпуни и као грађа за упоређење са нашом народном породицом кабилска је научно много прогоднија него што је ражапутска који је обрађивао покојни Sumner-Maine.

Него о томе други пут; – а сада будите ми здрави и весели!

Преданый Вамь,
В. Богишић

P. S. До који дан писаћу г. проф. Јиречеку у Беч, те му захвалити за настојање око Вашега посла!

26 Bogišić navodi pet mesta, od čega je čitko da pominje Biskru i Boku (?).

42.
[dopisnica]

Selo Veroßaz (Canton du Valais)
27 augusta 1906.

Cijeńeni Gospodine,

Šaljem Vam srdačni odpozdrav s ove strane Simplona, na Vaš i Vaših drugova pozdrav, sa druge strane Alpâ. Ako ih vidite, izvolite im ga predati sa zahvalom.

Pred mojim odlaskom iz Pariza poslah Vam jedan primjerak moga članka koji je nedavno izašao u biogradskom Архиву за правне и друштвене науке.

Kad mi budete htjeli pisati, upućujte[27] pisma vazda na moju parišku adresu.

искренно преданый Вашъ
В. Б.

43.

P. 20 marta 1907.

Mnogocijenjeni Gospodine,

Prof. Vučetić rado prima prijevod vaše recenzije dubr. Statuta. Čim dobije rukopis dati će ga u štampu.

Izvolite dakle narediti da se prevod izvrši, i čim gotov bude, poslati ga g. Vučetiću u Dubrovnik. Ako nemate vremena Vi *sami* pregledati prevod (u Dubrovniku teško da ko znade dobro češki) mogli bi ste rukopis poslati meni na pregled, a ja bi ga odmah za tim poslao u Dubrovnik.

S iskrenom blagodarnošću i s odličnim poštovanjem

Vaš
V. Bogišić

27 Prepravljeno sa: uputite.

Valtazar Bogišić in Odessa

Guido Hausmann

Die kurze Zeit, die Valtazar Bogišić 1870–1871 in Odessa an der 1865 neu eröffneten Universität lehrte, war für den damals noch jungen, aber bereits bekannten und angesehenen Gelehrten wahrscheinlich eine eher unglückliche Erfahrung, zumindest endete sein Aufenthalt in Odessa unerwartet plötzlich und unglücklich. In der Universitätsgeschichte Odessas ist Valtazar Bogišić aber lange Zeit weniger aufgrund seiner akademischen bzw. wissenschaftlichen Tätigkeit bekannt gewesen, sondern eher weil sich der erste studentische Protest an der Universität gegen ihn gerichtet hat.

Für mich ist Bogišić deshalb interessant, weil sich anhand seiner Person sehr gut einige Besonderheiten und Entwicklungen der Odessaer Universität in ihren Anfangsjahren zeigen lassen. Um zu verdeutlichen, warum Bogišić nach Odessa ging und wie seine Odessaer Zeit in seine berufliche Karriere einzuordnen ist, möchte ich zunächst einige Bemerkungen über die Universitätsgründung machen, gehe dann in einem zweiten Schritt auf den Lehrkörper der Universität ein, im Weiteren auf die Studentenschaft und schließe dann mit einigen Bemerkungen über Bogišić selbst ab. Dabei möchte ich betonen, dass sich auch meine eigene Perspektive auf Bogišić im Laufe der Jahre geändert hat: während der Zeit, als ich meine Dissertation über die Odessaer Universität in den Jahren 1865 bis 1917 geschrieben habe und danach, als ich auf das Thema aus unterschiedlicher Perspektive zurück kam.[1] Schaut man auf Bogišić aus der Sicht der Studentenschaft und der studentischen Bewegung, ergibt sich ein anderes Bild

* Rad je došao sa znatnim zakašnjenjem, pa se štampa u dodacima, u drugoj knjizi, a pravo mesto mu je u prvom delu Spomenice, u prvoj knjizi.

1 Siehe *Guido Hausmann,* Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865–1917. Soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches, Stuttgart 1998.